

Ірина Романюк,
магістранта ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет
імені Василя Стефаника»

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Реформування національної системи освіти, її інтегрування до світового освітнього простору актуалізує проблему виховання високоморальної особистості. Водночас в сучасних умовах зростає кількість аморальної поведінки серед неповнолітніх, дитяча злочинність, хуліганство тощо. Не випадково окреслена проблема відображена у нормативних освітніх документах, де йдеться про «подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей та національного нігілізму, відірваності освіти від національних джерел», а серед шляхів реформування виховання – «забезпечення духовної єдності поколінь», «виховання духовної культури особистості, створення умов для вільного вибору нею світоглядної позиції», «утвердження принципів загальнолюдської моралі» [2, с. 7, 15–16]. Формула Нової української школи, окрім інших компетентностей, передбачає «наскрізний процес виховання, який формує цінності» [4, с. 7].

Однак у сучасній початковій школі означені завдання ще не реалізовані повною мірою, відсутні чіткі механізми реалізації виховного потенціалу уроку та позанавчальної діяльності молодших учнів у формуванні в них високих моральних ідеалів, підготовці їх до протидії асоціальним явищам, що часто-густо трапляються не тільки у дворових компаніях, неформальних об'єднаннях дітей, на екранах телебачення, іноді і в сім'ї та школі. Тому виникла потреба у коректуванні морального виховання, яке б відповідала суспільним вимогам, що пред'являються сьогодні до початкової школи, де закладається фундамент людської особистості.

На значення процесу формування моральних якостей зростаючої особистості та їх місце в системі виховання вказували Г. Ващенко, Б. Грінченко, С. Русова, В. Сухомлинський, С. Шацький та інші вчені. Проблема виховання елементів духовно-моральної культури у дітей знайшла своє відображення в численних сучасних наукових публікаціях: окремі аспекти формування морально-етичних цінностей особистості (І. Бех, О. Будник, В. Болотіна, М. Боришевський, Г. Васянович, О. Вишневський, О. Докукіна, І. Зязюн, О. Кононко, А. Малихін, О. Сухомлинська), провідні ідеї духовно-морального виховання дітей в українській родині (П. Ігнатенко, Н. Лисенко, Р. Скульський, В. Скуратівський, М. Стельмахович, В. Струманський) були й

залишаються предметом активного обговорення на сторінках педагогічних видань.

Мета статті – представити соціально-педагогічний контекст проблеми формування моральних цінностей в учнів початкової школи засобами етнопедагогіки.

Цілеспрямоване формування моральних цінностей особи здійснюється, як зазначено вище, в організованій дорослими діяльності та спілкуванні. Саме в діяльності і спілкуванні виявляється активність особи молодшого школяра, і формуються його потреби і мотиви поведінки. Етичні знання учнів є результатом їх морально-пізнавальної діяльності, організовуваної в навчальному процесі [1; 3]. Зміст моральної вихованості особи визначається тими індивідуальними змістовно-структурними змінами в її моральній сфері, які виступають як результат засвоєння молодшими школярами соціального досвіду поведінки. Водночас у педагогічному процесі початкової школи вчитель часто має справу з корекційно-розвитковою роботою, що передбачає так зване «викорінення» негативних звичок, навичок поведінки та ін. Процес попередження аморальної поведінки в середовищі учнів початкових класів передбачає формування в них, таких цінностей, як: любов, свобода, чесність, добро, вірність, толерантність, а також моральної свідомості, моральних почуттів, волі і характеру [5].

Перелік моральних якостей, які слугують антиподами аморальної поведінки, і були предметом формування в процесі нашого дослідження, подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Якості-антиподи аморальної поведінки молодших учнів

<i>Основні якості, які були предметом формування в процесі дослідження</i>	<i>Етнопедагогічні засоби, що використовують у вихованні</i>
Доброта	Казки
Справедливість	Крилаті вислови
Чесність	Колискові пісні
Лагідність	Народні пісні
Ввічливість	Ігри
Правдивість	Іграшки
Милосердя	Праця
Щедрість	Народні звичаї і традиції
Людяність	Моральні норми народу
Гуманність	Особистий приклад батьків
Щирість	Народні світоглядні уявлення
Стриманість	Християнські заповіді
Мудрість	Суд через слово «гріх»
Гостинність	Народна символіка
Повага до Батьків, старших	Приказки і примовлянки
Надання допомоги слабшим, скривдженим, знедоленим	Загадки
Любов до ближнього	Спостереження у «світі природи»

Любов до України Повага до інших народів Вболівання за долю Української держави Почуття честі Почуття совісті Почуття волі	
--	--

Цілеспрямований процес такого виховання, з одного боку, опирається на дітей, а з іншого, – передбачає їхній розвиток. Саме такі провідні ідеї формування моральних цінностей через виховання знаходимо в українській етнопедагогіці. Однією з найважливіших вимог народної моралі була любов до людей, що перш за все виявляється у християнській заповіді – *Люби ближнього твого, як самого себе*.

У процесі дослідження нами проведено невеликий за обсягом та кількісною вибіркою експеримент, яким було охоплено 64 учні початкової школи. Здійснивши аналіз етнопедагогічних засобів, які доцільно використовувати з метою запобігання різних негативним явищам у поведінці школярів, ми намагались простежити ставлення дітей до однокласників, старших, учителів.

Як засвідчують результати бесід із батьками, їхні дані щодо моральної вихованості своїх дітей є дещо завищеними, що пояснюється, тим, що для кожного батька чи матері його дитина є найкращою; не хочуть «зізнаватися» про окремі негативні якості своєї дитини. Так, лише 18,5 відсотків батьків вказали на те, що їхні діти не виявляють позитивного ставлення до оточуючих їх людей і зацікавлені в тому, щоб вони оволоділи системою моральних цінностей, не допускали аморальних вчинків. Вчителі початкових класів дали більш реальні відповіді на запропоновані їм запитання стосовно поведінки їхніх учнів у різних ситуаціях – ставленні до родичів, навчально-пізнавальної діяльності (в даному випадку ми брали за основу не успішність дітей, а опанування ними навичками відповідальності, самостійності, охайності і т.п.).

Як засвідчують результати експерименту, вже в 3-4 класах є 8-11% від загальної кількості учнів, які допускають аморальні вчинки, і близько 16% дітей, схильних до аморальної поведінки, тобто тих, які «вагаються», «ще не впевнені в своїх діях» і, попавши під негативних вплив оточення, легко піддаються впливам. Тому, провівши часткове експериментальне дослідження (через роз'яснення, бесіди, ігрові форми роботи, вправління тощо), ми побачили деяке зменшення в класі тих учнів, які, не думаючи, «малюють по партах», штовхають товаришів, нищать їхній одяг, навчальне приладдя, вживають непристойні слова, ображають і принижують слабших тощо.

Тривожним, на нашу думку, є той факт, що на другому і третьому місці у відповідях дітей знаходиться ставлення до рідних, оточуючих людей і ставлення до навчання.

Для того, щоб виявити уявлення школярів про моральну (аморальну) поведінку, вміння оцінити скоєний учинок, їм було запропоновано для обговорення декілька етичних ситуацій, одна з яких: *Під час гри твій товариш зненацька наткнувся на тебе. Ти впав і вдарився. Як ти вчиниш? Що скажеш?* Відповіді учнів представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Вирішення запропонованої ситуації (в % від кількості опитаних)

Відповіді	Класи		
	2 кл.	3 кл.	4 кл.
Не знаю	5,1	3	2,1
Вибачуся	–	2	–
Нічого не скажу, нічого не зроблю	10,2	20,7	15,4
Нічого страшного, мені не боляче	17	21,1	38,1
Піду додому	3,1	1	–
Скажу, щоб він вибачився у мене	–	5	6,5
Штовхну його	2,8	1	1,7
Обережніше! Дивися, куди біжиш .	61,8	46,2	36,2

Водночас ми звернулися до учнів з наступними запитаннями: *Яку добру справу ви б зробили для своїх друзів? Для школи? Для батьків? Для оточуючих людей?*

Серед добрих справ учні 1 класу вказали на те, що вони б зробили щось приємне друзям, допомогли б при підготовці уроків, подарували дарунок; відповіді учнів 2 класу здебільшого збігались з відповідями першокласників. Учні 3 класу надали б другові матеріальну допомогу, допомогли б виправитися у навчанні, при можливості надали б посильну допомогу в тяжку хвилину. Серед добрих справ, які зробили б учнів для батьків, були: «хороша поведінка дитини», «допомога по господарству», «отримання хороших оцінок». На останнє запитання анкети учням було важко відповісти. Вони здебільшого називали такі «добрі справи»: «побудувати будинок», «прибрати сніг», «не смітити», «поважати старших», «платити хорошу зарплату» (1 клас); «видала б усім людям квартири», «допоміг би усім», «купив би рідним автомобілі», «роздав би всі гроші» (2 клас); «зробив би якийсь відкриття», «не забруднював би повітря», «я була б ввічливою зі всіма», «допомогла б чим могла», «поважала б людей», «видала б зарплату», «стала б полісменом і допомагала б людям», «захищав усіх людей», «якби я мала багато золота, то всіх би озолотила, щоб вони були щасливими» (3 клас).

Для того, щоб визначити, міру усвідомлення своїх вчинків, дітям було запропоновано питання: «За якими вчинками можна вважати людину доброю?». Відповіді учнів були такими: «Не кривдити інших», «допомагати», «бути лагідним», «бути ввічливим», «говорити добрі

слова», «зі всіма вітатися», «робити добрі вчинки», «бути гарним», «допомагати мамі» (1 клас); «добра людина та, який поважає і любить» «з добрими вчинками», «ввічливий, сміливий, справедливий», «поступитися іншому» (2 клас); «ласкавий, ввічливий, чесний», «справедливий, повинен заступатися за слабких, допомагати старшим людям», «бути сміливим, скромним», «повинен робити хороші справи» (3 клас).

Отримані відповіді засвідчують, що учні перших класів погано уявляють, що значить – бути добрим і які добрі справи необхідно для цього робити, учні других і третіх класів більш точно визначають вчинки доброї людини. Часто «доброта» ототожнюється у молодших школярів з іншими поняттями, такими як «ввічливість», «справедливість». Тому учням важко визначити, як виражається та або інша моральна цінність в конкретному вчинку. Таким чином, у свідомості дітей виникає певний «розрив» між етичними уявленнями і поняттями про морально-етичні цінності та власне вчинками. Крім того, можна констатувати про готовність учнів до здійснення етичних вчинків у ставленні до друзів, батьків і близьких людей. При цьому вчинки молодших школярів характеризувались не лише готовністю до надання відповідної допомоги (моральної чи матеріальної). За даними нашого дослідження, учні здебільшого розуміють, що пошана до людей і старанність у навчанні можуть принести радість оточуючим.

Попередження аморальної поведінки молодших учнів – це система навчально-виховної роботи в початковій школі, спрямована на їх підготовку до засвоєння прийнятих в суспільстві моральних норм і формування в них внутрішньої протидії негативним явищам соціального середовища. Процес пропедевтики аморальності учнів передбачає систему роботи з використання етнопедагогічних джерел, практичного досвіду виховання дітей в українській родині, пропаганди моральних норм і світоглядних переконань. Ця система передбачає здійснення на уроках учнів, в позаурочний час, роботі з батьками, а також різні форми підвищення соціально-педагогічної майстерності вчителів, вихователів і педагогічної культури батьків.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні методичних аспектів попередження аморальної поведінки учнів загальноосвітньої школи, визначення системи соціально-педагогічних впливів щодо формування духовно-моральних цінностей в учнів шляхом залучення школи, родини, громадськості, медіа тощо.

Список використаних джерел

1. Болгаріна В.С. Ідеал: цінність і духовний вектор // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / Болгаріна В.С., Терещенко Ю.І.; за заг. ред. О. В. Сухомлинської, ред. П. Р. Ігнатенка, Р. П. Скульського, упор. О. М. Павліченка. – К., 1997. – С. 16-19.

2. Державна національна програма «Освіта». Україна XXI століття. – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.

3. Доукіна О. М. Національно-ціннісні орієнтири в сімейному вихованні // Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник /за заг. ред. О. В. Сухомлинської, ред. П. Р. Ігнатенка, Р. П. Скульського, упор. О. М. Павліченка. – К., 1997. – С. 107–109.

4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>

Budnyk O., Mazur P. The Hierarchy of Values Among Young People from Schools in the Mountainous Regions (Comparative study on the example of Poland and Ukraine) / O.Budnyk, P.Mazur // The New Educational Review. – 2017. – Vol. 47. – No. 1. – P. 53-65. DOI: 10.15804/tner.2017.47.1.04